

**ANADOLU SELÇUKLU SULTANLARININ GAYRİMÜSLİM
KADINLARLA EVLİLİKLERİ****THE ANATOLIAN SELJUKID SULTANS' MARRIAGES WITH
NON-MUSLIM WOMEN***İsmail ÇİFTÇİOĞLU****Özet:**

İslâm öncesi dönemden itibaren Türk devletlerinde, hanedan üyelerinin komşu ülke saraylarına mensup kadınlarla evlilikleri zamanla gelenek hâlini almıştır. Anadolu Selçuklu sultanları da, Büyük Selçuklulardan devraldıkları bu geleneğe uyarak civardaki gerek Müslüman, gerekse Hristiyan ülkelerin saraylarına mensup kadınlarla evlilikler yapmışlardır. Bu araştırmada, sözü edilen sultanların - Müslüman hatunlar dışında- Bizans, Gürcü ve Haçlı prensesleriyle, ayrıca Anadolu'da yaşayan gayrimüslim tebaadan bazı Hristiyan kadınlarla olan evlilikleri üzerinde durulmaktadır. Bir kaç dışında tamamen siyasî maksatlara bağlı olarak gerçekleşen bu evlilikler, sultanların hem tahta geçmelerinde, hem de Bizans ve Haçlı tehditlerinin yer yer bertaraf edilmesinde önemli avantajlar sağlamıştır. Diğer taraftan evliliklerin, Selçuklu yönetiminin Anadolu'da yaşayan gayrimüslim tebaaya karşı takip ettiği hoşgörü siyasetinin şekillenmesinde de dikkate değer katkıları olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu Sultanları, Gayrimüslim, Evlilikler, Hristiyan.

Abstract:

In Turkish states, the marriages of the dynastic members with the women from the neighboring courts became a tradition since the pre-Islamic eras. The Anatolian Seljukid sultans, too, followed this tradition that they took from the Great Seljukid and married with the princesses of both Muslim and Christian courts. This research focuses on the marriages of these sultans with the Byzantine, Georgian and Crusader princesses as well as with the Christian women living in Anatolia but exclude their marriages with Muslim women. With few exceptions, all of these marriages were made out of political concerns and contributed to the enthronement of sultans and sometimes to ward off the Byzantine and Crusader threats. On the other hand, these marriages played a significant role in shaping the Seljukid tolerance toward the non-Muslim people living in Anatolia.

Key words: The Anatolian Seljukid Sultans, Non Muslim, Marriages, Christian.

* Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Fakültesi – Kütahya iciftci20@gmail.com

Giriş

İslâm öncesi dönemde Türk hükümdarlarının zaman zaman siyasî maksatlarla komşu devletlerin saraylarına mensup kadınlarla evlendikleri veya evlenmeye teşebbüs ettikleri öteden beri bilinmektedir¹. Nitekim Asya Hun hükümdarı Mete Han (M.Ö. 209-174), Çin İmparatorluğu'nun çeyiz yoluyla kendisine verileceği, böylece bütün Çin'e hâkim olacağı ümidiyle, İmparatoriçe Lü Hou'ya evlenme teklifinde bulunmuş, ancak İmparatoriçe onun bu teklifini kabul etmemiştir. Bir süre sonra Liu Pang'ı mağlup ederek, onu dostluk ve barış antlaşması yapmaya zorlayan Hun hükümdarına, Çin sarayı tarafından gelin olarak bir prenses gönderilmiştir (Gumilëv, 2003, s. 83, 548). Avrupa Hun hükümdarı Attila (434-453), kendisine evlenme teklif eden Batı Roma prensesi Honoria'nın teklifini kabul etmekle birlikte, çeyiz olarak nişanlısının hissesine düşen Galya bölgesini istemiştir. Ancak onun bu isteği kabul edilmemiş, bu durum ise, Hun hükümdarının Batı Roma üzerine yapacağı seferi meşrulaştırmıştır (Ahmetbeyoğlu, 1995, s. 14-16, 57-58). Göktürk Kağanı Tou-lan, müttefik kazanmak amacıyla Çinli bir prensesle evlenmek istemişse de, onun bu talebi Çin sarayı tarafından makul görülmemiştir. Tou-lan (588-600)'in kendileri için tehlike arz ettiğini gören Çin yönetimi, siyasî menfaati gereği onun yerine T'u-li (K'i-min) Kağan'ı tercih etmiş, neticede T'u-li Kağan, An-i adlı prensesle evlendirilmiştir (Taşağıl, 1995, s. 52-53). T'u-li'nin oğlu Shih-pi de babası gibi Çinli bir prensesle evlenmiş ve devleti toparlamaya çalışmıştır (Gömeç, 1997, s. 31). Uygur kağanlarından Moyen-çor (745-759) ise, 757 yılında Çin'e askerî bir yardımda bulunmuş, bunun karşılığında kendisine Çinli bir prenses eş olarak verilmiştir (Grousset, 1980, s. 129).

Yine, ilk Müslüman Türk Devletleri döneminde; ittifaklar kurmak, dostlukları pekiştirmek, fetih hareketleri için gerekli alt yapıyı oluşturmak ya da nüfuz bölgelerindeki hâkimiyeti güçlendirip, sınırları güvence altına almak gibi siyasî maksatlarla (Ayan, 2008, s. 112-126) benzeri evliliklerin yapıldığı bilinmektedir. Evlilikler, civardaki Müslüman ya da Hristiyan ülkelerin saraylarına, kimi zaman da asil ailelere mensup kadınlarla gerçekleştirilmiştir². Meselâ Gazneli Devleti'nin kurucusu Sebük Tegin

¹ Türk saraylarına mensup kadınların da, yabancı hanedan üyeleri ile evlendirildiği bilinmektedir. Nitekim, Göktürk hükümdarı Mukan Kağan'ın kızı A-shihna, Çin sarayına gelin gitmiş ve Çin imparatoriçelerinin yükselebileceği bütün makamlara ulaşmıştır (Taşağıl, 1995, s. 27-28). Bizans imparatorlarından II. Jüstinyen ile V. Konstantin, Hazar sarayından evlenmişlerdi (René, 1980, s. 180).

² İslâm öncesi Türk devletlerinde olduğu gibi, bu dönemde de, Türk saraylarından civardaki ülkelerin saraylarına gelinler gitmiştir. Meselâ Büyük Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey, kardeşi Çağrı Bey'in kızı Hatice Arslan Hatun'u Abbasi halifesi El-Kâim Biemrillah ile; Sultan Alparslan, kızlarından birini adı geçen halifenin veliahtı el-Muktedf'yle; başka birini de Batı Karahanlı hükümdarı Şemsülmülk Nasr ile evlendirmiştir. Alparslan'ın oğlu Melikşah ise, kızlarından Gevher Hatun'u Gazneli; Mahmelek Hatun'u da Abbasi sarayına gelin olarak vermiştir. Bu evliliklerle ilgili olarak bk. İbnü'l Esir, 1987, s. IX, 468, X, 75-76, 115, 145-146, 151, 157; Sibt İbnü'l-Cevzi, 1968, s. 155; el-Bundârî, 1999, s. 8; Sadruddin el-Hüseynî, 1999, s. 40; Ayan, 2008, s. 3-4, 8-9, 12-14.

(977-997), Afganistan'daki Zâbülistan asillerinden birinin kızıyla evlenmiş, bu suretle yöre halkını kendi lehine çevirmeye çalışmıştır (Merçil, 1996, s. 481). Batı Karahanlı hükümdarı Osman (1204-1212), Hârezmşahları mağlup eden Karahıtayların prensesi ile evlenmiştir (Alâeddin Ata Melik Cüveynî, 1998, s. 331-332; Barthold, 1990, s. 386). Büyük Selçuklu sultanı Tuğrul Bey (1037-1063), Hârezm hâkimi Şah Melik'in vefatını müteakip, dul kalan karısı Altuncan Hatun ile; daha sonra da Selçuklularla mücadeleye girmekten çekinen Büveyhî hükümdarı Ebû Kâlicâr'n teklifi üzerine, bu hükümdarın kızıyla nikâhlanmıştır. O, ayrıca halife Kâim Biemrillâh'ın kızı Seyyîde Hatun'la da evlenerek (İbnü'l Esir, 1987, s. IX, 408, X, 36-38; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 1968, s. 75, 92; el-Bundârî, 1999, s. 18; Sadrüddin el-Hüseynî, 1999, s. 15; Râvendî, 1957, s. I, 109-110; Ahmed b. Mahmud, 1977, s. 44-45), İslâm dünyasındaki prestijini güçlendirmiştir. Tuğrul Bey'in vefatından sonra devletin başına geçen Sultan Alparslan (1063-1072), Gazneli Mesud'un dul kalan karısıyla (Karahanlı Yusuf Kadir Han'ın kızı) evlenmek suretiyle, Karahanlı ailesi üzerindeki nüfuzunu arttırmıştır. Kafkas seferi esnasında ise, Gürcü Meliki Bagrat'ın kız kardeşinin kızıyla evlenerek kendisine mütefik kazanmıştır (Sıbt İbnü'l-Cevzî, 1968, s. 136; el-Bundârî, 1999, s. 31; Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. I, 318; Urfalı Mateos, 1962, s. 118-119; Brosset, 2003, s. 290). Alparslan'ın yerine tahta geçen Melikşah (1072-1092), babasının sağlığında iken daha çocuk yaşta olduğu halde, Karahanlı Tamgaç Han'ın kızı Terken Hatun ile nikâhlendirilmiştir. Terken Hatun'dan başka, Zübeyde ve Seferiyye hatunlarla da evlenen Selçuklu Sultan'ı, kendisine bağlılığını bildiren Gürcü kralının teklifi üzerine, onun kızıyla evlenmeyi de kabul etmiştir. O, bu evlilikle Kafkaslardaki nüfuzunu arttırırken, Gürcü kralı da kendini güvence altına almıştır (Ayan, 2008, s. 120). Büyük Selçuklu Devleti'nin son hükümdarı Sancar (1118-1157) da, halefleri gibi Karahanlı Arslan Han'ın kızı Terken Hatun ile siyâsî bir evlilik yapmıştır.

Bu tür evlilikler, hiç şüphesiz Anadolu Selçuklu sultanları için de söz konusu olmuştur. Civardaki Müslüman hükümdar ve ileri gelen emîrlerle akrabalıklar kuran sultanlar, Hristiyan saraylarına mensup bazı prenseslerle evlenmeyi de ihmal etmemişlerdir. Bu araştırma, Selçuklu sultanlarının - Müslüman hatunlar dışında- gayrimüslim kadınlarla yaptıkları evlilikleri ele almaktadır. Başta rahmetli Osman Turan olmak üzere; Claude Cahen, Gordlevski, Speros Vryonis, Osman Çetin ve Mehmet Şeker gibi bazı araştırmacılar, eserlerinde³ yer yer bu konu üzerinde durmuşlardır. Ancak bu yayınlarda meselenin müstakil bir başlık altında ve bütün yönleriyle incelendiğini söylemek mümkün değildir. Bu araştırma böyle bir gerekçeden hareketle hazırlanmış, dolayısıyla konu daha geniş bir perspektiften ele alınmıştır.

³ Bu eserler kaynakçada belirtilmiştir.

A. Gayrimüslim Kadınlarla Evlenen Anadolu Selçuklu Sultanları

Anadolu Selçukluları, başta Bizans olmak üzere; Gürcü, Ermeni ve Haçlılarla yoğun siyasî ilişki içinde oldular. Selçuklu sultanları, bu devletlerle olan mücadelelerinde askerî tedbirlere başvurdukları gibi, diplomatik yollardan da yararlanmayı ihmal etmediler. Siyasî denge arayışları, hatta tahta geçmek için gerekli desteği sağlama çabaları, onları kimi zaman farklı tedbirler almak zorunda bıraktı. Bu bağlamda evlilikler aracılığıyla karşı tarafla dostluk ve ittifaklar kurma yoluna gidildi. Bu arada bazı sultanlar, yabancı saraylara mensup prenseslerden başka, Anadolu'da tatbik ettikleri hoş görü siyasetinin bir gereği olarak, kendi tebaası arasından Hristiyan kadınlarla da evlendiler.

Evlilikler daha ziyade Bizans, Gürcü ve Haçlı prensesleriyle gerçekleşti. Sultanların eşleri arasında Ermeni asıllı kadınlar yoktu. Bu durum bir anlamda Ermenilerin siyasî bir güç olarak ciddiye alınmadığının da bir göstergesi olarak kabul edilmektedir (Cahen, 1984, s. 205). Saraya gelin olarak gelen kadınlar arasında Konyalı Hristiyan bir zengin ile bir Rum papazının kızları, ayrıca bir Rum câriye de bulunuyordu. Sultanların, evlenmek isteyip de çeşitli nedenlerden dolayı evlenemedikleri Alman ve Fransız asıllı bazı prensesler de vardı.

1. Sultan I. Kılıç Arslan (1092-1107)

Sultan I. Kılıç Arslan, Anadolu Selçuklu sultanları içinde gayrimüslim bir kadınla evlenen ilk hükümdardır. Bu evlilik I. Haçlı Seferi (1097-1104) sırasında gerçekleşmiştir. Selçuklu sultanının evlendiği kadın, ünlü Haçlı komutanlarından Toulouse ve Saint Gilles kontu IV. Raimond'un⁴ kız kardeşi İsabella'dır (Babinger-Köprülü, 1996, s. 15; Gordlevski, 1988, s. 333; Sarre, 1989, s. 31; Rice, 1961, s. 92). Haçlı müellifi Nicola de Treveth, bu kadını Sultan II. Kılıç Arslan'ın annesi, dolayısıyla İzzeddin Mesud'un hanımı olarak belirtmekte ve onun, ölürken oğluna Hristiyanlık dinine inanmasını ve Hristiyanlara karşı iyi davranmasını vasiyet ettiğini; Kılıç Arslan'ın da annesi için yaptırdığı bir mezar üzerine geceleyin haç işareti koyduğunu kaydetmektedir (Turan, 1993a, s. 232). Sultan II. Kılıç Arslan'ın Anadolu'da yaşayan Hristiyan tebaaya karşı hoşgörü ve şefkatinden kaynaklanan bu rivayetlerin, bir yakıştırma ya da yanlışlıktan ibaret olduğu açıktır. Zira, 1105 yılında öldüğü bilinen Saint Gilles Kontu'nun (Demirkent, 1996, s. 531), 1116 yılında tahta geçen İzzeddin Mesud ile irtibatının bulunması, dolayısıyla kızını sultana vermiş olması mümkün görünmemektedir. Diğer taraftan Bizans, Ermeni, Süryanî ve İslâm kaynaklarında Sultan II. Kılıç Arslan'la ilgili söz konusu rivayeti teyit eden her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. I. Kılıç Arslan'ın İsabella ile olan

⁴ Provence Kontu olarak da bilinen Raymond'un Haçlı Seferleri sırasındaki faaliyetleri hakkında bk. Anna Komnena, 1996; Runciman, 1989.

evliliğinin, siyasî maksatlarla yapıldığı ve sultanın bu yolla Haçlı tehlikesi karşısında kendisini güvence altına almaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Selçuklu sarayına gelin olarak gelen prensesin ise, din değiştirip-değiştirmedeği bilinmemektedir.

2. Sultan I. İzzeddin Mesud (1116-1155)

Sultan II. Kılıç Arslan ile ilgili başka bir rivayette, Sultan İzzeddin Mesud'un, Alman asıllı bir kadınla evlendiğinden de söz edilmektedir. Buna göre Sultan II. Kılıç Arslan, Kudüs'ten Almanya'ya dönmek üzereyken Aksaray'a uğrayarak kendisini ziyaret eden Alman prensi Henri ile yaptığı görüşme sırasında, dinî konularda sohbet etmiş, bu arada annesinin asil bir Alman kızı olduğunu ve Türkiye'ye gelip babası ile evlendiğini söylemiştir (Turan, 1993a, s. 231-232). Ancak bu kadının kim olduğu ve sonradan Müslüman olup-olmadığı hakkında her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Osman Turan'ın (1993a, s. 232) kayda değer bulduğu bu rivayet eğer doğru ise, Sultan Mesud'un da, babası I. Kılıç Arslan gibi asil bir aileye mensup Hristiyan bir kadınla evlenmek suretiyle Haçlı saldırıları karşısında denge siyaseti güttüğü, dolayısıyla durumunu sağlama almaya çalıştığı söylenebilir. Sultanın, yine benzeri amaçlarla kızlarından birini, Selçukluların hizmetine girerek sonradan Müslüman olan, Bizans hanedanına mensup Ioannes Komnenos'la evlendirdiği bilinmektedir (Niketas, 1995, s. 36; Arnold, 1982, s. 166).

3. Sultan II. Kılıç Arslan (1155-1192)

Sultan I. İzzeddin Mesud'un büyük oğlu olan II. Kılıç Arslan, tahta geçtikten sonra, Bizans ve müttefiklerine karşı mücadeleye girişerek Anadolu'da Türk hâkimiyetini yeniden sağlamıştır (1162-1174) (Çay, 1987, s. 28-68). Selçuklu sultanı bunu gerçekleştirirken Bizans'a karşı askeri mücadelenin yanında, zaman zaman barış yanlısı bir siyaset izlemeyi de ihmal etmemiştir. Onun bu siyasetinde kuşkusuz Bizans tarafından kışkırtılan ve ittifak hâlinde hareket eden Anadolu'daki bazı emîrlerin, Selçuklu yönetimine karşı aldığı düşmanca tavrın önemli etkisi vardı. Bu durumun farkında olan Kılıç Arslan, müttefiklerle girişeceği mücadelede Bizans'ın tarafsızlığını sağlamak amacıyla 1162 yılında bizzat İstanbul'a giderek dönemin imparatoru Manuel Komnenos ile görüşmüştür. İstanbul'da 80 gün kadar kalan ve imparatorun büyük ilgi gören sultan, karşılıklı yapılan antlaşmanın ardından ülkesine geri dönmüştür (Niketas, 1995, s. 81-83; Ioannes Kinnamos, 2001, s. 149-151; Süryani Mihail, 1944, s. 188; Gregory Abu'l-Farac, 1999, s. II, 399; Ostrogorsky, 1991, s. 361; Merçil, 1994, s. II, 713-714).

Kılıç Arslan'ın, Bizans'la 1162 yılında kurulan bu dostluk devresinde, tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte, Bizans sarayına mensup bir prensesle evlendiği anlaşılmaktadır (Baykara, 1997, s. 7). Kaynaklarda adı

belirtilmeyen bu prenses, Anonim Selçuknâme'ye göre (1952, s. 27) Tekfur Kaloyan'ın karısı Despina'nın, kız kardeşidir. II. Rükneddin Süleymanşah (1196-1204), bu kadının oğlu olan I. Gıyâseddin Keyhüsrev ile giriştiği saltanat mücadelesinde, rakibinin Hristiyan bir anadan doğduğunu ileri sürerek bu durumu propaganda vasıtası olarak kullanmıştır (Turan, 1993a, s. 245). Selçuklu sarayına geldikten sonra samimi bir Müslüman olduğu anlaşılan prenses, rivayete göre Sultan Hatun (Ümmühan Hatun) adını almıştır. Tuncer Baykara (1997, s. 7), Battal-nâmelerden bazılarında sonradan eklenen parçalarda, Seyyid Gazi'nin mezarını bulduğu kaydedilen ve aynı zamanda mezar üzerindeki yapıların bânisi olarak görülen Sultan Hatun'un, söz konusu mezarı, muhtemelen Bizans ve Türk-İslâm çevrelerinden edindiği bilgileri karşılaştırmak suretiyle tespit ettiğini belirtir.

Sultan II. Kılıç Arslan, Miryokefalon Zaferi (1176)'ni müteakip, daha önceden dostluk kurduğu Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın kızına da talip olmuştur. Bu yakınlaşmanın nedeni Alman ve Bizans imparatorları arasında İtalya'da çıkan ihtilaf idi. Rivayete göre sultan, Alman İmparatoruna; Bizans karşısında kazandığı zaferini haber vermek, ona ittifak teklifinde bulunmak, ayrıca ondan kızını istemek amacıyla bir elçi göndermiştir. Hatta -yakıştırma olduğu anlaşılan rivayete bakılırsa- o, evlenme gerçekleştiği takdirde Hristiyanlığı kabul edeceğini de bildirmiştir. Barbarossa, sultanın bu teklifini kabul etmişse de, kızın ölümü nedeniyle evlilik gerçekleşmemiştir (Lebeau, 1824-1836, s. XVI, 291-292; Turan, 1993a, s. 210, 221, 232).

4. Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1192-1196, 1205-1211)

Sultan II. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra hükümdar olan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, yaklaşık dört yıllık bir saltanatın ardından, Tokat Meliki II. Rükneddin Süleymanşah'ın 1196 tarihinde Konya'yı kuşatması üzerine, tahtı ona bırakmak zorunda kalmıştır. Keyhüsrev bundan sonra tahtını tekrar ele geçirmek umuduyla önce Çukurova Ermeni prensi Leon'un, ardından da Elbistan ve Malatya'da bulunan kardeşleri Tuğrulşah ve Kayserşah'ın yanına gitmiştir. Ancak o, buralarda fazla kalmayıp Halep'teki Eyyubi hükümdarı el-Melikü'l-Âdil'in yanına geçmiş, daha sonra Diyarbakır'a ve oradan Ahlatşahlardan Balaban'ın yanına gelerek bir müddet buralarda kalmıştır. Dolaştığı bütün bu yerlerden beklediği desteği bulamayınca da, nihayet Trabzon üzerinden deniz yoluyla İstanbul'a gitmiştir (Baykara, 1997, s. 7-24; Sevim, 2002, s. 347-348).

İstanbul'da Bizans İmparatoru III. Aleksios Angelos (1195-1203) tarafından ilgiyle karşılanan Keyhüsrev, annesinin Bizans sarayına mensup olması nedeniyle burada fazla yabancılık çekmedi. Bu arada 1204 yılında Lâtinlerin İstanbul'u işgal etmesi üzerine, imparatorun tavsiyesi ile şehrin yakınlarında bir adaya sahip bulunan Komnenoslar hanedanına mensup Mavrozomes'in yanına gönderildi (İbnü'l-Esir, 1987, s. XII, 165; Gregory

Abû'l-Farac, 1999, s. II, 474; Aksarayî, 2000, s. 24; Huart, 1895, s. 60). Onun, burada bulunduğu sırada⁵ Mavrozomes'in kızıyla evlendiği anlaşılmaktadır. Kaynaklarda adından söz edilmeyen bu kızın sonradan Müslüman olup- olmadığı bilinmemektedir. Kayınpederinin malikânesindeki ikâmeti sırasında huzur ve sukûn içinde vakit geçirdiği anlaşılan (İbn Bibi, 1996, s. I, 76; Koca, 1997, s. 16) Gıyâseddin Keyhüsrev, kardeşi II. Rükneddin Süleymanşah'ın vefat etmesi ve daha önceden Selçukluların hizmetine girmiş olan Dânişmendli beylerinin de kendisini tahta davet etmeleri üzerine, ülkesine geri dönerek 1205 yılında ikinci defa tahta geçmiştir (Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. II, 486; Simbat, 1946, s. 76).

5. Sultan I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237)

Sultan I. İzzeddin Keykâvus'un 1220 tarihinde vefatı üzerine Konya'da tahta oturan Alâeddin Keykubâd, ilk iş olarak Eyyubilerle daha önceden bozulmuş olan ilişkileri düzeltmeye koyuldu. Eyyubi hükümdarı Melik Eşref'in kızıyla evlenerek aradaki dostluğu güçlendirdi. Bu arada, yaklaşmakta olan Moğol tehlikesi karşısında bazı tedbirler alma ihtiyacı hissetti. Bunun için Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirlerin kale ve surlarını yeniden inşa ettirdi. Bir müddet Kayseri'de kaldıktan sonra, Moğolların Anadolu'ya yönelik herhangi bir istilası söz konusu olmadığını düşünerek fetih hareketlerinde bulunmayı tercih etti (Turan, 1993a, s. 325-335; Sevim ve Yücel, 1989, s. 154-155).

Bu arada sultan, çevresinde bulunan bazı beylerin de teşviki ile Alanya'nın fethine karar verdi. Buranın hâkimi Kyr Vart adında bir Rum'du. Kuşatma başlayınca kalenin düşeceğini anlayan Kyr Vart, bir elçi vasıtasıyla daha önceden irtibatla olduğu Emir Mübârizüddin Er-Tokuş'tan, komşuluk hakkı olarak sultanın nezdinde şefaatte bulunmasını ve hayatını korumasını istedi. Haber kendisine iletildiğinde sultan, bu duruma çok sevindi ve “*Bu adam iyi yetişmiş, bilgili ve akıllı biridir. Onun isteklerini yerine getirmek gerekir. Eğer onun sadakat niyetinin bağlarını akrabalık yoluyla güçlendirme isteğimizi en kısa zamanda ona duyurursak, o zaman onun bize olan güveni daha da artar, bizim merhamet denizimizden dostluk şerbeti içer*” diyerek Kyr Vart ile dostluk kurma isteğini dile getirdi. Bu sözler kendisine ulaştırıldığında oldukça memnun kalan kale hâkimi, böyle bir

⁵ Gıyâseddin Keyhüsrev, Mavrozomes'in sahip olduğu adaya geldikten sonra onun kızıyla evlenmiş olmalıdır. Zira İmparator III. Aleksios'un, sabık sultanla Lâtinlerin İstanbul'u işgali sırasında yaptığı konuşmada: “*Frenklerin kiskançlık ve düşmanlık ateşi sönünceye, padişahın kan yağdıran kılıcının bulutundan çıkan şimşegin sebep olduğu göz yaşı seli, sakinlik ve karar denizine ulaşmaya kadar bir süre cihan padişahı, ahlâkının, huyunun iyiliği ile her yerde şöhrat kazanmış olan büyük Rum kayserlerinin soyundan Melik Mavrozomes'in yanına gitmek için kendine zahmet versin. Ben imkânım ölçüsünde sizin için gerekli her şeyi hazır ederim. O da sizi yüceltmek için elinden gelen her şeyi yapar. Böylece cihan padişahı bir süre zamanını huzur ve rahat içinde geçirir.*” (İbn Bibi, 1996, s. I, 76) şeklindeki sözlerinden Keyhüsrev'in, bu sırada Mavrozomes'i henüz tanımadığı, dolayısıyla İmparatorun, Mavrozomes'in yanına gitmesi için ona aracı olduğu anlaşılmaktadır.

isteğe razı olduğunu, gelen haberciyle sultana bildirdi. Akabinde de, kızlarından birini⁶, gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra, sultanın harem dairesine gönderdi. Sultan da ona habercilerle Akşehir'in emîrlik menşuruyla, zengin gelirlere sahip birkaç köyün mülkiyetini verdiğini belirten bir yazıyı gönderdi. İktâ ve temlik menşurunu inceleyip, izdivaç işinin de tamamlandığını duyan Kyr Vart, bu duruma çok sevindi. Nitekim ertesi gün sultanın karargâhına giderek ondan af dileyip, saygısını sundu (1221) (İbn Bibi, 1996, s. I, 262-267).

Selçuklu sarayına gelin olarak giden kadının adına dair kaynaklarda maalesef hiçbir bilgi mevcut değildir. Sultan Alâeddin Keykubâd'ın, onunla evlenirken dinine dokunmayacağını vadettiği bilinmektedir⁷. Nitekim II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, İstanbul Lâtin İmparatoru Baudouin'e yazdığı bir mektubunda, annesinin Hristiyan olduğunu ve babasının sağlığında iken dinini muhafaza ettiğini söylemesi, bu gerçeği teyit etmektedir. Ancak uzun yıllar kaldığı Selçuklu sarayındaki hayat tarzını yakından gören bu hatun, bir süre sonra (1235'lerde), Müslüman olmuş ve Mâhperi Hatun adıyla tanınmıştır (Turan, 1993a, s. 403-404). Dindarlığının yanında hayır işlerine olan düşkünlüğüyle de bilinen Mâhperi Hatun, Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden bir yıl sonra (1238 yılında) Kayseri'de; câmi, medrese ve türbeden oluşan bir külliye inşa ettirmiştir. Selçuklu mimarisinin şaheserlerinden biri olan bu külliyenin türbe kitâbesindeki kayıtlarda o: "*Kadınların melikesi, çağının Meryem'i, zamanının Hatice'si, zâhide, âbide, seyyide, setire, saide, mücâhide ve şehide*" gibi sıfatlarla övülmektedir. Kitâbede ayrıca onun, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi olduğu ve oğlundan sonra vefat ettiği de ifade edilmektedir (Halil Edhem, 1982, s. 92; Önkâl, 1996, s. 124).

6. Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246)

Sultan Alâeddin Keykubâd'ın saltanatında, Selçuklu emîrlerinden Kemâleddin Kâmyâr, Gürcistan seferi sırasında bazı kaleleri fethetmişti. Dönemin Gürcü Kraliçesi Rosudan⁸, bu durum karşısında sulh teklifinde bulunarak, güzelliği ile tanınan kızı Tamara'yı Keykubâd'ın Erzincan'da melik olarak bulunan oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev'e vermeyi kabul etmişti

⁶ İbn Bibi'ye ait Selçuknâme'nin, gerek M. Nuri Gençosman (1941, s. 97); gerekse M. Halil Yinanç (2007, s. 79) tarafından yapılan tercümelelerinde Alâeddin Keykubâd'ın, Kyr Vart'ın kızlarından biri ile evlendiği kaydedilmektedir. Ermeni müverrihi Simbat'ın Vekayinâme'sinde (1946, s. 80) de aynı bilgi mevcuttur. Ancak Selçuknâme'nin Mürsel Öztürk tarafından yapılan tercümesinde (1996, s. I, 266), Kyr Vart'ın, Selçuklu Sultanının haremine, daha önce satın aldığı edepli ve namuslu seçkin kadınlarından birini gönderdiği belirtilmektedir.

⁷ Ermeni müverrihi Simbat (1946, s. 80), Sultan Alâeddin Keykubâd'ın, bu kadınla Hristiyan olduğu için hiçbir şekilde karı koca hayatı yaşamadığını kaydeder. Halbuki sonradan Müslüman olan ve Mâhperi Hatun adını alan bu kadının, Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in annesi olduğu Kayseri'deki türbe kitâbesinde açıkça kaydedilmektedir (Halil Edhem, 1982, s. 92).

⁸ Erzurum'da hüküm süren Mugîseddin Tuğrulşah'ın oğlu, bu kraliçenin nâibi olabilmek için Hristiyanlığı kabul ederek onunla evlenmişti. İbnü'l-Esir (1987, s. XII, 372-373) bu evliliği: "*Benzeri işitilmedik garip bir olay*" olarak kaydeder.

(İbn Bibi, 1996, s. I, 423-424; II, 36-37; Müneccimbaşı, 1935, s. 50). Babasının vefatını müteakip, ileri gelen bazı devlet adamlarının desteği ile hükümdar olan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Selçuklu tahtını ele geçirmeye çalışan Sadeddin Köpek'i öldürttüğü (1238) sıralarda, daha önceden sözlendiği Tamara'nın Selçuklu sarayına getirilmesi için müstevfi (maliye nâzırı) Şihâbeddin Kirmânî'yi, zengin hediyelerden oluşan bir çeyiz ile Abhaz ülkesine (Gürcistan) gönderdi. Gelin alayının birkaç gün sonra Gürcistan'dan Erzincan'a gelmesi üzerine sultan, etrafa haber göndererek melikenin geçeceği yol ve beldelerde merasimler yapılmasını, eğlence kasırları düzenlenmesini emretti. Kendisi de sevinç içinde Kayseri'ye hareket etti. Şehirde oldukça görkemli bir eğlence meclisi düzenlenerek muhteşem bir düğün gerçekleştirildi (İbn Bibi, 1996, s. II, 37-38; Turan, 1993, s. 415).

Gıyâseddin Keyhüsrev, daha önceden Tamara'nın dinine dokunmayacağına söz vermişti. Bu yüzden Gürcü prensesi, Selçuklu sarayına mukaddes eşyalarıyla birlikte, Hristiyan elbiseleri giyerek geldi. Üstelik papaz ve hizmetçilerini de beraberinde getirdi (Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. II, 537-538; Turan, 1953, s. 81). Gıyâdeddin Keyhüsrev eşini çok seviyordu. Öyle ki, bastırıldığı paralarda kendisini aslan, karısını da onun üstünde kadın yüzü görünümünde doğan bir güneş şeklinde tasvir ettirdi (Turan, 1993a, s. 415; Rice, 1961, s. 92). Evlendikten sonra devlet işlerini çevresindeki kifayetsiz devlet adamlarına bırakan sultan, kendini tamamen eğlenceye verdi. Tamara ise Selçuklu sarayına geldikten kısa bir süre sonra Müslüman oldu. Bu arada, daha evvelden gelin alayı ile birlikte Selçuklu ülkesine gönderilen Rosudan'ın yeğeni David ile prensesin papazı hapse atıldı (Gregory Abû'l-Farac, 1999, s. II, 538). Bir Gürcü kaynağı bu olayın arkasında Gürcü kraliçesinin olduğunu belirtir. Rivayete göre Rosudan, oğlunu kral yapmak, dolayısıyla yeğenini tahttan uzaklaştırmak için bir plan hazırladı. Kızına ve damadına, yeğeni hakkında iftiralar içeren mektuplar göndererek onu ortadan kaldırtmak istedi. Ancak beklediği sonucu elde edemedi. Bunun üzerine damadına yazdığı son mektubunda kızının, yeğeni ile gayri meşru bir ilişki yaşadığını, bu nedenle onu koruyup kolladığını belirtti. Rivayete göre Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, bu iftiralara inanarak David ile papazı hapse attırdı. Karısını döverek, beraberinde getirdiği mukaddes tasvirleri kırdı; onun zorla Müslüman olmasını sağladı. Osman Turan (1993a, s. 415-416), sultanın, eşini İslâm dinini kabule zorlamasının mümkün olamayacağını, zira onun, İstanbul Lâtin İmparatoru'na yazdığı mektuptaki dinî hoş görüsünü yansıtan sözlerinin böyle bir davranışla bağdaşmadığını, diğer taraftan Tamara'nın sağlam bir Müslüman olmasının da, buna izin vermediğini belirtir.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, Müslüman olduktan sonra Gürcü Hatun adıyla meşhur olan bu melikeden, babasının adını verdiği bir oğlu oldu. Rivayete göre sultan, oğlunu daha doğumu sırasında veliaht tayin etmişti

(Aksarayî, 2000, s. 27-28). Dindarlığı ile tanınan Gürcü Hatun,⁹ kocasının vefatından (1245/46) sonra Selçuklu devlet adamlarından Muineddin Süleyman Pervane ile evlendi. Bu arada Mevlevîliğe intisap ederek hayatının sonuna kadar hayır işleri ile uğraştı. Kocası Süleyman Pervane ile birlikte Mevlânâ'nın türbesinin yapımında maddî desteklerde bulundu. Mevlevîlere olan bu iyilik ve ihsanlarından dolayı Mevlânâ ailesinin sevgisini kazandı (Çiftçioğlu, 2008, s. 95-96, 103).

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Tamara'dan başka Konyalı Hristiyan bir zengin ile bir Rum papazının kızlarıyla, ayrıca bir Rum cârîye ile de evlendi. Bunlardan Rum papazın kızının adı kaynaklarda Berdüliye olarak geçmektedir (İbn Bibi, 1996, s. II, 27). Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un annesi olan ve daha sonra Selçuklu vezirlerinden Şemseddin İsfahânî ile evlenen bu kadının ihtida etmediği anlaşılmaktadır (Turan, 1993a, s. 503). Sultan II. İzzeddin Keykâvus 1262 yılında Antalya'dan deniz yoluyla İstanbul'a gittiğinde; karısı, çocukları ve Hristiyan dayılarıyla (Kir Hâye ve Kir Kedid) birlikte onu da götürmüştü. Sultan II. Gıyâseddin'in oğullarından IV. Rükneddin Kılıç Arslan da Rum cârîyeden dünyaya gelmişti (İbn Bibi, 1996, s. II, 27, 100, 160)¹⁰.

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, Köseadağ Savaşı öncesinde bir Fransız prensesiyle de evlenmeye teşebbüs ettiği, ancak bu evliliğin gerçekleşmediği bilinmektedir. Kayıtlara göre İstanbul Lâtin İmparatoru Baudouin, İznik Rum Devleti'nin taarruzlarına engel olamamış, bu yüzden de II. Gıyâseddin Keyhüsrev'e, Köseadağ Savaşı'ndan önce ittifak teklifinde bulunmuştu. Selçuklu sultanı bu teklifi Lâtin İmparatorunun kız kardeşi Elizabeth'in kızıyla evlenmek şartıyla kabul etti. Hatta o, Baudouin'e yazdığı bir mektupta prensesin Selçuklu sarayında kendi dininde ibadetini rahatlıkla yapabileceğini, isterse yanında bir din adamı da bulundurabileceğini, nitekim kendi annesinin de babasının sağlığında iken tam bir dinî serbestliğe sahip olduğunu bildiriyordu. İlave olarak da Türkiye'de bulunan Hristiyanları İstanbul ve Roma kiliselerine bağlayabileceğini söylüyordu. Mektubu alan Lâtin İmparatoru, kardeşi Elizabeth'e yazdığı mektubunda bu şartları dile getirdi ise de, ittifak ve evlilik teşebbüsü gerek Köseadağ bozgunu, gerekse Selçuklu sultanının Lâtinler yerine Bizanslılarla anlaşmayı tercih etmesi nedeniyle gerçekleşmedi (Turan, 1953, s. 81-82; Turan, 1993a, s. 449-450).

⁹ Gürcü Hatun'un, daha Gıyâseddin Keyhüsrev'in sağlığında iken dindar bir kadın olduğu anlaşılmaktadır (Ahmed Eflâkî, 1986: I, 135).

¹⁰ İbn Bibi (1996: II, 210), 1262-1266 tarihinde hükümdarlıkta bulunan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın, Gazalya adında bir karısından bahseder. Vryonis (1971: 227), bu kadının (Guzalia veya Rozalia) da aslen Hristiyan olduğunu belirtir.

B. Evliliklerin Siyasî ve Sosyo-Kültürel Sonuçları

1. Siyasî Sonuçları

Sultanların gayrimüslim kadınlarla evlilikleri, Selçuklular lehinde siyasî açıdan bazı avantajları da beraberinde getirdi. Meselâ I. Kılıç Arslan ve I. Mesud gibi sultanların, Haçlı prensesleriyle evlenmeleri onların, Haçlı saldırıları karşısında zaman zaman da olsa rahat nefes almalarına, dolayısıyla kendilerini güvence altında hissetmelerine yardımcı oldu. Diğer taraftan -her ne kadar gerçekleşme de- Sultan II. Kılıç Arslan'ın, Miryokefalon'da kazandığı zaferi haber vererek, Bizans'a karşı ittifak teklifinde bulunduğu Alman İmparatoru Friedrich Barbarossa'nın kızıyla evlilik teşebbüsü, Selçuklu-Haçlı ittifakının kurulmasına katkı sağladı. Selçukluların, Bizans'a karşı bir denge unsuru olarak gördüğü söz konusu ittifak girişimi, uygulamaya konulamamasına rağmen, bu devleti fazlasıyla rahatsız etmeye yetti. Benzer şekilde, Köseadağ Savaşı öncesinde İstanbul Lâtin İmparatoru Baudouin'in, İznik Rumlarına karşı yaptığı ittifak teklifinin, Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev tarafından -imparatorun yeğeni ile evlenmek şartıyla- kabul edilmesinin de, Bizanslıları tedirgin ettiği söylenebilir.

Selçuklu sultanlarının Bizanslı prenseslerle yaptıkları evlilikler, sürekli olmasa da taraflar arasında barışın tesisinde ve dostlukların pekiştirilmesinde önemli rol oynadı. Bu tür teşebbüsler hiç şüphe yok ki, Anadolu'daki siyasî gelişmeler karşısında duyulan endişelere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Nitekim Sultan II. Kılıç Arslan'ın 1162 yılında İstanbul'u ziyareti de böyle bir endişeden kaynaklanmıştı. Selçuklu sultanı, evlilikle neticelenen bu ziyaretiyle, Anadolu'daki bazı emîrleri kendisine karşı sürekli olarak kışkırtan Bizans'ın tarafsızlığını sağlamayı başarmış, böylece rakiplerine karşı serbest hareket etme imkânını elde etmiştir. Nitekim o, önce kardeşi Şahinşah'ın Ankara ve Çankırı dolaylarındaki; ardından da Dânişmendli Zunnûn'un Kayseri ve Zamantı bölgesindeki hâkimiyetine son vermiştir (1169). Atabeg Nureddin'in 1174 yılında ölümü üzerine de, başta Sivas ve Niksar olmak üzere bütün Dânişmendli ülkesine hâkim olmuştur (Merçil, 1994, s. II, 714).

Kardeşi II. Rükneddin Süleymanşah'a karşı giriştiği taht mücadelesinde Bizans'tan yardım istemek umuduyla İstanbul'a giden I. Gıyâseddin Keyhüsrev, burada Bizans hanedanına mensup bir asilzade olan Mavrozomes'in kızıyla evlenmek suretiyle sadık bir dost kazanmıştı. Gerçekten de Selçuklu sultanı, Rumlarla ilişkilerinde yararlı bir müşavir olan kayınpederinin nüfuzundan ve kendisine olan sadakatinden azamî ölçüde yararlanmasını bildi. Sultan İstanbul'dan ayrılmaya karar verdiğinde kayınpederi ona: *"Eğer siz padişah gitmeye kesin kararlıysanız, ben az çok, büyük küçük, değerli değersiz konuşan konuşmayan neyim varsa sizin emrinize veririm. Divan naiblerine emir verin de hepsi yolculuk için gerekli olan şeyleri yanlarına alsınlar. Bendeniz de işleri yoluna koyduktan sonra*

sizin kutlu rikabınız yanında yerimi alırım” sözleriyle desteğini dile getirmiş (İbn Bibi, 1996, s. I, 101), nihayetinde Konya’ya birlikte dönmüşlerdi. Niketas (1984, s. 350), İznik Rum İmparatoru I. Theodoros Laskaris’in (1204-1222), Keyhüsrev ile barış yaparken Denizli, Honaz ve Menderes dolaylarını Mavrozomes’e bıraktığını kaydeder ki, aynı bilgiyi Ramsay (2003, s. 23) gibi araştırmacılar da tekrar ederler. Ancak İbn Bibi, Keyhüsrev’in, Laskaris’in memleketinden ayrılırken Türkler tarafından yeni ele geçirilmiş olan bu yerleri ona geri vermeyi taahhüt ettiğini ve bunun için de oğullarını rehin olarak bıraktığını belirtir. Müellife göre, sultanın oğulları Hâcib Zekeriya’nın marifetiyle kurtarıldığı için, İmparatora bırakılması taahhüt edilen toprakların teslimine de lüzum kalmamıştır (1996, s. I, 102-104)¹¹.

Türkmenlerin faal olduğu ve sık sık Türklerle Bizanslılar arasında el değiştiren bu yörede, gerekli hâkimiyetin sağlanmasının ardından Selçuklulara tâbi bir beylik teşekkül etti. Beyliğin idaresi, İstanbul’dan çıktıklarından beri Keyhüsrev’in yanından ayrılmayan Mavrozomes’e verildi (Cahen, 1984, s. 126; Miller, 2007, s. 12). Selçuklu sultanı, kayın pederini bu yöreye tayin etmekle, gittikçe kuvvetlenmekte olan Laskaris’ e karşı, kendisine tâbi olan bir kimseyi Bizans’ın mirasından hissedar kılmak istiyordu (Turan, 1993a, s. 281). Ancak beyliğin ömrü fazla uzun sürmedi ve Mavrozomes buradan Konya’ya döndü. İbn Bibi’ye (1996, s. I, 110) göre, Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev, kayın pederine Konya’da bulunduğu sırada büyük misafirperverlik göstermiş ve ona yüksek makamlar vermiştir. Aynı müellif, Sultan Alâeddin Keykubâd döneminde beylerbeylik görevine getirilen Komnenos Mafrozom adında bir emîrden bahseder ki, bu zâtın Sultan Gıyâseddin’in kayın pederi Mavrozomes’le aynı şahıs olup-olmadığı belli değildir (Witteck, 1937, s. 209-210; Baykara, 1997, s. 48). Gıyâseddin Keyhüsrev’in kayın pederi olan Mavrozomes’in evladı sonradan Müslüman olmuş ve Selçuklu Devleti’nde hizmetlerde bulunmuştur.

Selçuklu sultanlarının Bizans ve Haçlı prenseslerinden başka Gürcü sarayına mensup kadınlarla evlilikleri de hiç şüphesiz onların, bu devletle olan ilişkilerde inisiyatifi ele geçirmelerini kolaylaştırıyor, aradaki dostluk ve ittifakın pekişmesine yardımcı oluyordu. Evlilikler, Gürcü sarayı tarafından da memnuniyetle karşılanıyordu. Nitekim Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Rosudan’ın kızı Tamara ile evlendiğinde Gürcü kraliçesi bundan ziyadesiyle memnun olmuştu. Zira, daha önce Harezmşahlar tarafından ülkesi istila edilen kraliçe, bu yolla, yaklaşmakta olan Moğol tehlikesi karşısında önemli bir müttefik kazanmış oluyordu (Turan, 1993a, s. 415). Selçuklu ve Gürcü sarayları arasında kurulan bu dostluk ve ittifakla birlikte,

¹¹ Burada, olaya muasır olan Niketas’ın ifadelerinin daha doğru olduğu anlaşılmaktadır (Baykara, 1969, s. 25).

Selçuklu ordusunda görev yapan Gürcü askerlerinin sayısı da artmış olmalıdır.

Sultanların, fetih hareketleri için gerekli zemini oluşturmak maksadıyla yabancı kadınlarla yaptıkları evlilikler, tabii olarak onların işini kolaylaştırıyordu. Nitekim Selçukluların ikbal devri hükümdarı Alâeddin Keykubâd, 1221 yılında Alanya'yı kuşattığı zaman, buranın hâkimi olan Kyr Vart, şehri teslim ederken diğer şartlarla beraber, sultanla akraba olmayı da taahhüt etmiş, neticede anlaşmanın sağlanmasıyla şehir, her hangi bir askerî mücadeleye girilmeden kolaylıkla ele geçirilmişti. Fetihden sonra imar edilen şehirde, daha sonra, Selçukluların denizlere açılma siyasetinin gereği olarak bir tersane kurulmuştur.

2. Sosyo-Kültürel Sonuçları

Anadolu Selçuklu sultanlarının gayrimüslim kadınlarla yaptıkları evliliklerin siyasî açıdan olduğu kadar, sosyo-kültürel yönden de bazı sonuçları olmuştur. Özellikle, Selçukluların daha yoğun ilişkilerde bulunduğu ülke olması nedeniyle, Bizans sarayına mensup prenseslerle gerçekleştirilen evliliklerin etkileri, üzerinde durulmaya değerdir.

Yukarıda kısmen değinildiği gibi Selçuklu sultanları, İstanbul'u ziyaretleri sırasında dönemin İmparatorları tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmış ve Bizans sarayına mahsus teşrifat usullerine göre görkemli bir şekilde ağırlanmışlardı. Meselâ İmparator Manuel Komnenos, sarayında yaklaşık üç ay kadar misafir ettiği Sultan II. Kılıç Arslan adına muhteşem ziyafetler vererek, gösterişli merasimler ve eğlenceler tertip ettirmişti (Süryani Mihail, 1944, s. 188; Merçil, 1994, s. II, 713). İmparatorun bu misafirperverliğinden son derece memnun olan Selçuklu sultanı ise, İstanbul'da kaldığı bu süre zarfında Bizans saray teşkilâtını ve kültürünü yakından tanıma fırsatını bulmuştu.

İstanbul'da dokuz yıl gibi uzun bir süre kalan Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev de, dönemin imparatoru III. Aleksios Angelos tarafından gayet dostane bir şekilde karşılanmıştı (Kaya, 2006, s. 107). Lâtinlerin İstanbul'u işgali sırasında şehir yakınındaki bir adaya (veya kale) gönderilen sultan, burada adanın sahibi olan Mavrozomes'in kızıyla evlenerek hayatını güvence altına almıştı. İbn Bibi'deki kayıtlara göre o, kayınpederinin cennet bahçesini andıran bu adasında kaldığı sırada, "*Padişahlar gibi mutluluk alanında hareket ediyor, gül renkli şarabı yudumlayarak kendisine yüz çevirmiş olan feleğin dönmesinden meydana gelen kötülükleri aklından siliyordu*". Oğulları İzzeddin (Keykâvus) ve Alâeddin (Keykubâd) ise, atabegleri Seyfeddin Ay-Aba'nın nezaretinde eğitim ve öğretim faaliyetlerine katılıyor, boş kalan vakitlerini de deniz ve kara avcılığıyla uğraşarak geçiriyorlardı (İbn Bibi, 1996, s. I, 76).

Bizans'ta misafir ya da sürgün olarak bulunmuş olan bu sultanların, ülkelerine döndükten sonra gayrimüslim tebaaya yönelik hoşgörülü tutumları, bu arada Sultan Gıyâseddin'in İstanbul'da ikâmeti sırasındaki sıra dışı hayatı, dönemin bazı müelliflerinin dikkatini çekmiştir. Meselâ, Sultan II. Kılıç Arslan'ın, tebaasına olan dinî müsamahasını yeterince anlayamayan Haçlı kaynakları, onun gizli bir Hristiyan olduğuna dair bazı efsanelere yer vermişlerdir (Turan, 1993b, s. II, 152). Bu sultanın oğlu Gıyâseddin Keyhüsrev için de benzeri yakıştırmalar yapılmıştır. Öyle ki onun, İstanbul'daki sürgün hayatı sırasında vaftiz edildiği bile ileri sürülmüştür (Lebeau, 1824-1836, s. XVII, 288; Merçil, 1994, s. II, 715; Turan 1993b, s. II, 149)¹². İbn Bibi'deki (1996, s. I, 115) bir rivayet de oldukça ilginçtir. Müellife göre Sultan Gıyâseddin, Konya'da ikinci defa tahta oturduğu sırada; zühtü, dindarlığı, dürüstlüğü ve isabetli fetvalarıyla tanınmış olan Kadı Tirmizî'yi öldürtmüştü. Bunun sebebi ise, "*Kadıyı kıskanan ve ona düşman olan bir topluluk, Sultana Konya halkının şehri teslim etmekte gösterdikleri isteksizliğin ve ihmalin sebebinin kadının 'Sultan Gıyâseddin'in kâfirlere yakınlık ve dostluk gösterdiği ve onların ülkesinde şeraitin yasakladığı şeyleri yaptığı için saltanat tahtına oturamaz' şeklindeki fetvasının olduğunu söylemeleri*ydî". Böyle bir fetvanın verilip verilmediği kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Konya muhitinde bu şekilde bir söylentinin yayılmış olması oldukça manidardır (Turan, 1993b, s. II, 149).

Gordlevski'ye (1988, s. 332-334) göre, Bizans'ı ziyaret eden Selçuklu sultanları ülkelerine Hristiyan-Rum kültürü ile beslenmiş olarak dönüyorlardı. Hristiyan kadınlarla evlenen ya da onlardan doğan sultanlar, dışarıdan Müslüman gibi görünmekle birlikte, gerçekte Batı'nın, Bizans'ın etkisine kapılmış gizli birer Hristiyan'dı. Bizans imparatorları barbarlara (Türlere) siyasi maksatlarla kızlarını ve kız kardeşlerini vermek suretiyle kendilerine bağlıyorlardı. Bizans'ta buldukları sırada çevresinde gördüklerinin ihtişamına kapılan sultanlar ise, Hristiyan kadınlarla evlenmekte gecikmiyorlardı. Bu sayede onlar Rumları da kendilerine çekmiş oluyordular.

Sultanların, İstanbul'u ziyaretlerinin ve Bizans hanedanına mensup kadınlarla evlenmelerinin, onların davranışlarını etkilediği muhakkaktır. Ancak gerek Haçlı kaynaklarının, gerekse Gordlevski gibi araştırmacıların, onların gizli birer Hristiyan olduklarına dair yakıştırmalarına katılmak mümkün değildir. Zira, kuvvetli bir İslâm kültürü ve terbiyesi ile yetişen, tarih ve edebiyatla yakından ilgilenen, bu arada fethettikleri şehir ve kasabalarda; câmi, medrese, zâviye ve kervansaray gibi eserler inşa ettirmek suretiyle, buraların İslâmlaşmasına büyük önem veren sultanların, Hristiyanlığa meyletmeleri imkânsızdır. Kaldı ki, bu asırlarda İslâm dini ve

¹² Vaftizle ilgili bu tür yakıştırmaların, kaynaklarda isimleri belirtilmeksizin Ramazanoğlu ve Karamanoğlu olarak zikredilen Türk emirleri için de yapıldığı bilinmektedir (Vryonis, 1981, s. 271).

medeniyetindeki üstünlüğün de böyle bir temayüle fırsat vermeyeceği de aşikârdır (Turan, 1993b, s. II, 152). Nitekim İbn Bibi'deki (1996, s. I, 71) bir kayıt sultanlardaki millî tarih şuurunu ortaya koyması bakımından oldukça dikkat çekicidir. Müellife göre, Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev İstanbul'da bulunduğu sırada İmparator III. Aleksios'un huzurunda bir Frenk beyi ile düello yapmış ve onu yenmişti. Ancak düelloyu seyreden bazı Frenk ve Rumlar bu durumu hazmedemeyip sultanı öldürmeye kalkışmışlardı. Bunun üzerine İmparator devreye girerek orada bulunan görevlilere verdiği emirle kargaşalığı yatıştırmış ve akabinde sultanı teselli etmeye çalışmıştı. Büyük bir üzüntüye kapılan ve gurbette bulunmanın verdiği acıyla içi yanan sultan ise, gözyaşlarına hâkim olamamış ve imparatora dönerek şöyle demişti: “*Siz Melik biliyorsunuz ki, Kılıç Arslan'ın oğlu olan ben, Melikşah'ın ve Alparslan'ın soyundanım. Doğudan batıya kadar her yerde oturan insanların da bildikleri gibi atalarım ve dedelerim, dünyanın en mamur ülkelerini kılıçlarıyla fethetmişler, asilerin boynuna fetih halkası geçirmişlerdir. Senin ataların da her zaman onların hazinelerine vergiler, haraçlar, bağlar ve mallar göndermişlerdir...*”.

Bizans kültürünü yakından tanıma fırsatı bulan ve bundan ister istemez etkilenen Sultan II. Kılıç Arslan ve oğlu I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in, Hristiyan kadınlarla evlenmiş olmaları, şüphesiz onları uzun süredir Türklerle beraber yaşayan gayrimüslim tebaa ile olan ilişkilerinde daha müsamahalı davranmaya sevk etmişti. Esasen sultanların bu tür tutumlarından gayrimüslimler de büyük memnuniyet duyuyorlardı. Nitekim Sultan II. Kılıç Arslan vefat ettiği zaman Hristiyanlar, buna çok üzülmüş ve büyük yas tutmuşlardı. Zira onlara göre sultan çok iyi ve tatlı bir insandı (Urfalı Mateos, 1962, s. 231). Sultan II. Kılıç Arslan gibi, yine gayrimüslim bir kadınla evlenen Alâeddin Keykubâd da dinî hoş görüşü ile tanınıyordu (Hasluck, 1929, s. II, 370-371). Uluğ Sultan 1230 yılında Harezmşahlara karşı kazandığı Yassıçimen zaferi dönüşünde Kayseri'ye yaklaşınca, Müslümanların yanı sıra, Hristiyanlar da kendisini tebrik etmek için karşılamaya çıkmışlardı. Ancak Müslümanların tebrikine katılamayan ve geride kalan Hristiyanlar, kutlamaları bir tepe üzerinden seyretmeyi tercih etmişlerdi. Bunu gören sultan ise, onların arasına girerek, merasimlerinde çan çalmalarına ve ilahiler söylemelerine müsaade etmişti (Turan 1993b, s. II, 150-151). Bu sultanın oğlu II. Gıyâseddin Keyhüsrev de gayrimüslimlere karşı geniş bir hoşgörüyü sahipti. Seleflerinden farklı olarak Gürcü sarayına mensup bir prensesin dışında; biri papaz, diğeri de Konyalı bir zengin olan iki Hristiyan kızlarıyla, ayrıca gayrimüslim bir cariyeyle evlenen sultan, şüphesiz bu evlilikleri ile tebaası arasında sosyal ahengin tesisine de hizmet etmiş oluyordu. Zira sultanların bu tür evlilikleri Müslümanlarla gayrimüslimlerin birbirlerine yakınlaşmalarını kolaylaştırıyordu (Gordlevski 1988, s. 328; Şeker, 2002, s. 49). Diğer taraftan Selçuklu sarayına geldikten

sonra bazı hatunların kendi istekleri ile Müslüman olmaları da, sınırlı da olsa çevrelerinde ihtidalara vesile oluyordu (Çetin, 1981, s. 165).

Sonuç

Anadolu Selçuklu sultanları, İslâm öncesi dönemden beri Türk hanedanları arasında yaygın olarak görülen bir geleneğe uyarak, siyasî ilişkilerde buldukları Bizans, Gürcü ve Haçlı saraylarına mensup kadınlarla evlilikler yapmışlardır. Bu evlilikler, -bir kaç dışında- genellikle; karşılıklı ittifaklar kurmak, dostlukları pekiştirmek, muhtemel tehlikeleri bertaraf etmek ve tahta geçmek için gerekli desteği sağlamak gibi siyasî maksatlarla gerçekleştirilmiştir.

Sultanların evlendikleri gayrimüslim kadınlar daha ziyade Rum, Gürcü ve Alman asıllıdır. Bunlar arasında Rum menşeliler çoğunluğu teşkil etmektedir. Sarayda Ermeni asıllı kadınlara rastlanmamaktadır. Bunun, Ermenilerin bu dönemde siyasî bir güç olarak fazla önemsenmemelerinden kaynaklandığı sanılmaktadır. Saraya gelin olarak gelenler, sadece prensesler ve asilzade kızlarından ibaret değildir. Bunlardan başka, Konyalı zengin bir Hristiyan ile bir papazın kızları, ayrıca Hristiyan bir câriye de, sultanların eşleri arasında yer almıştır.

Sultanların harem dairelerine giren kadınlar hiçbir şekilde din değiştirmeye zorlanmamıştır. Öyle ki, bunlardan bazıları memleketlerinden gelirken kendi dinlerinde mukaddes kabul edilen eşyalarını, hatta papazlarını da beraberinde getirmişlerdir. Selçuklu sarayında hâkim olan hayat tarzının etkisiyle, İslâm kültürünü yakından tanıyan bu hatunların ekseriyeti, sonradan Müslüman olmayı tercih etmiş ve isimlerini değiştirmişlerdir. İçlerinden bazıları dindarlıkları ve hayırseverlikleriyle tanınmışlardır. Bununla birlikte ihtida etmeyenler de, eski dinlerini muhafaza etmişlerdir.

Evlilikler, siyasî ve sosyo-kültürel yönlerden bir takım sonuçları da beraberinde getirmiştir. Nitekim sultanların Haçlı prensesleriyle evlilikleri, onların, Haçlı saldırıları karşısında zaman zaman da olsa rahat nefes almalarına, dolayısıyla kendilerini güvence altında hissetmelerine yardımcı olmuştur. Bizanslı prenseslerle yapılan evlilikler, tahta çıkmak için gerekli desteğin sağlanmasında, -sürekli olmasa da- taraflar arasında barışın tesisinde ve dostlukların pekiştirilmesinde; Gürcü sarayına mensup prenseslerle gerçekleştirilen evlilikler de, bu devletle olan ilişkilerde inisiyatifin ele geçirilmesinde rol oynamıştır.

Sultanların, bilhassa İstanbul'u ziyaretleri ve Bizans hanedanına mensup kadınlarla evlenmeleri, onları, Anadolu'da uzun süredir Türklerle beraber yaşayan gayrimüslim tebaa ile olan ilişkilerinde daha müsamahalı davranmaya sevk etmiştir. Evlilikler, toplumda sosyal ahengin tesisine de hizmet etmiş, Müslümanlarla gayrimüslimlerin birbirlerine yakınlaşmalarını kolaylaştırmıştır. Diğer taraftan Selçuklu sarayına geldikten sonra bazı

hatunların kendi istekleri ile Müslüman olmaları, çevrelerinde sınırlı da olsa ihtidalarla vesile olmuştur.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Mahmud. (1977). *Selçuk-nâme* (C. I). (E. Merçil, Haz.). İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Ahmed Eflâkî. (1986). *Ariflerin Menkıbeleri* (C. I). (T. Yazıcı, Trc.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ahmetbeyoğlu, A. (1995). *Grek Seyyahı Priskos (V. Asır)'a Göre Avrupa Hunları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Aksarayî. (2000). *Müsâmeratü'l-Ahbâr*. (M. Öztürk, Trc.). Ankara: TTK Yayınları.
- Alâeddin Ata Melik Cüveynî. (1998). *Tarih-i Cihan Güşa*. (M. Öztürk, Trc.). Ankara: KB Yayınları.
- Anna Komnena. (1996). *Malazgirt'in Sonrası*. (B. Umar, Trc.). İstanbul: İnkılâp Kitebevi.
- Anonim. (1952). *Târih-i Âl-i Selçuk*. (F. N. Uzluk, Nşr. ve Trc.). Ankara.
- Arnold, T. W. (1982). *İntişar-ı İslâm Tarihi*. (H. Gündüzler, Trc.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ayan, E. (2008). Büyük Selçuklu Sultanlarının Siyasî Evlilikleri. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (173), 109-128.
- Babinger F. ve Köprülü F. (1996). *Anadolu'da İslâmiyet*. (Ragıp Hulusi, Trc.; M. Kanar, Haz.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Barthold, V. V. (1990). *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*. (H. D. Yıldız, Haz.). Ankara: TTK Yayınları.
- Baykara, T. (1969). *Denizli Tarihi*. II. Kısım. İstanbul.
- Baykara, T. (1997). *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211) Gazi-Şehit*. Ankara: TTK Yayınları.
- Brosset, M. F. (2003). *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*. (H. D. Andreasyan, Trc.; E. Merçil, Haz.). Ankara: TTK Yayınları.
- Cahen, C. (1984). *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*. (Y. Moran, Çev.). İstanbul: E Yayınları.
- Çay, A. (1987). *II. Kılıçarslan*. Ankara: KB Yayınları.
- Çetin, O. (1981). *Selçuklu Müesseseleri ve Anadolu'da İslâmiyet'in Yayılışı*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Çiftcioğlu, İ. (2008). Sultan Veled'in Mevlevîliği Teşkilâtlandırma ve Yayma Çabaları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (177), 93-110.
- Demirkent, I. (1996). Haçlılar. *DİA* içinde (14, 525-546).
- el-Bundârî. (1999). *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi* (2. Baskı). (K. Burslan, Trc.). Ankara: TTK Yayınları.
- Gordlevski, V. (1988). *Anadolu Selçuklu Devleti*. (A. Yaran, Trc.), İstanbul: Onur Yayınları.
- Gömeç, S. (1997). *Kök Türk Tarihi*. Ankara: Türksöy Yayınları.
- Gregory Abû'l-Farac. (1999). *Abû'l-Farac Tarihi* (C. I). (E. A. W. Budge, Süryaniceden İngilizceye Trc.; Ö. R. Doğrul, Türkçeye Trc.). Ankara: TTK Yayınları.

- Gumilëv, L. N. (2003). *Hunlar*. (D. A. Batur, Trc.). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Halil Edhem. (1982). *Kayseri Şehri*. (Kemal Göde, Haz.). Ankara: KB Yayınları.
- Hasluck, W. F. (1929). *Christianity and İslam Under The Sultans* (Vol. II). Oxford: Clarendon Press.
- Huart, C. (1895). *Epigraphie Arabe, D'asie Mineure*. Paris.
- Ioannes Kinnamos. (2001). *Historia*. (I. Demirkent, Yay.). Ankara: TTK Yayınları.
- İbn Bibi. (1941). *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi* (M. N. Gençosman, Houtsma neşrinden Türkçeye Trc.). Ankara: Uzluk Basımevi.
- İbn Bibi. (1996). *El Evamirü 'l-Ala'ıye Fi 'l-Umuri 'l-Ala'ıye (Selçuk name)* (C. I-II). (M. Öztürk, Trc.). Ankara: KB Yayınları.
- İbn Bibi. (2007). *Selçuknâme*. (M. H. Yinanç, Trc.; Ö. Özkan-R. Yinanç, Haz.). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- İbnü'l Esir. (1987). *El-Kâmil Fi't-Tarih* (C. IX, X, XII). (A. Özyayın, Trc.). İstanbul: Bahar Yayınları.
- Kaya, S. (2006). *I. Gıyâseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Koca, S. (1997). *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Lebeau. (1824-1836). *Histoire du Bas-Empire*. Tome, XVI-XVII, Paris: De L'imprimerie De Firmin Didot.
- Merçil, E. (1994). Bizans'ta Selçuklu Hanedan Mensupları. *XI. Türk Tarih Kongresi Bildiriler (Eylül 1990)* (C. II) içinde (709-721).
- Merçil, E. (1996). Gazneliler. *DİA* içinde (XIII, 480-484).
- Miller, W. (2007). *Son Trabzon İmparatorluğu*. (N. Süleymangil, Trc.). İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Müneccimbaşı. (1935). *Müneccimbaşı'ya Göre Anadolu Selçukîleri*. (H. F. Turgal, Haz.). İstanbul: Türkiye Matbaası.
- Niketas Khoniates. (1984). *O city of Byzantium, Annals of Niketas Choniates*. (H. J. Magoulias, Trans.). Detroit: Wayne State University Press.
- Niketas Khoniates. (1995). *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*. (F. Işıltan, Trc.). Ankara: TTK Yayınları.
- Ostrogorsky, G. (1991). *Bizans Devleti Tarihi*. (F. Işıltan, Trc.). Ankara: TTK Yayınları.
- Önkal, H. (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ramsay, W. M. (2003). *The Cities and Bishoprics of Phrygia* (Vol. I). Oxford: Elibron Classics.
- Râvendî. (1957). *Râhat-üs-sudür ve Âyet-üs-sürür* (C. I). (Ahmet Ateş, Trc.). Ankara: TTK Yayınları.
- René, G. (1980). *Bozkır İmparatorluğu*. (M. R. Uzmen, Trc.), İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Rice, T. T. (1961). *Ancient Peoples and Places The Seljuks in Asia Minor*. London: Thames and Hudson.
- Runciman, S. (1989). *Haçlı Seferleri Tarihi* (C. I). (F. Işıltan, Trc.). Ankara: TTK Yayınları.
- Sadrüddîn el-Hüseynî. (1999). *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye* (2. Baskı). (N. Lugal, Trc.). Ankara: TTK Yayınları.
- Sarre, F. (1989). *Konya Köşkü*. (Ş. Uzluk, Trc.), Ankara: TTK Yayınları.
- Sevim, A. (2002). Keyhusrev I. *DİA* içinde (XXV, 347-349).

- Sevim, A. ve Yücel, Y. (1989). *Türkiye Tarihi Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*. Ankara: TTK Yayınları.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî. (1968). *Mir'âtü'z-zeman fi Tarihi'l-âyan*. (A. Sevim, Neşr.), Ankara: TTK Yayınları.
- Simbat. (1946). *Vekayinâme (951-1334)*. (H. D. Andreasyan, Trc.). TTK Kütüphanesi, Basılmamış Tercüme, nr. 68.
- Süryani Mihail. (1944). *Vekayinâme*. II. Kısım, (1042-1195). (H. D. Andreasyan, Trc.). TTK Kütüphanesi, Basılmamış Tercüme, nr. 44.
- Şeker, M. (2002). *Anadolu'da Bir Arada Yaşama Tecrübesi*. Ankara: DİB Yayınları.
- Taşagıl, A. (1995). *Gök-Türkler*. Ankara: TTK Yayınları.
- Turan, O. (1953). Les Souverains Seldjoukides et Leurs Sujets Non Musulmans. *Studia Islamica*, (1), 65-100.
- Turan, O. (1993a). *Selçuklular Zamanında Türkiye*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, O. (1993b). *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* (C. II). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Urfalı Mateos. (1962). *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi ve Papaz Grigor'un Zeyli*. (H. D. Andreasyan, Trc.). Ankara: TTK Yayınları.
- Vryonis, S. (1971). *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
- Vryonis, S. (1981). *Studies on Byzantium, Seljuks and Ottomans*. Malibu: Undena Publications.
- Witteck, P. (1937). Encore l'építaphe d'un comnéne a Konia. *Extrait de Byzantion Tome XII*, 208-211.